

Specifikacija elemenata autoritarnosti u modelu Boba Altemejera

NEBOJŠA PETROVIĆ

Odeljenje za psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

U ovom radu prikazane su osnove modela desničarske autoritarnosti koji je razvio Bob Altemejer. On pod "desničarskom autoritarnošću" podrazumeva kovarijaciju tri klastera stavova kod osobe: autoritarnu submisivnost, autoritarnu agresivnost i konvencionalizam. Fraza "desničarska" nema političku ili ekonomsku konotaciju već je autor vezuje za postojeće, uspostavljene autoritete.

Za razliku od Berklijske teorije, Altemejer objašnjenje nastanka autoritarnosti i povezanost navedenih klastera stavova ne nalazi u psihodinamskoj teoriji nego u teoriji socijalnog učenja.

Empirijski deo je uključivao specifikaciju tri elementa koji čine autoritarnost.

Uzorak je činilo 316 ispitanika, različitog pola, zanimanja i starosnih doba.

Rezultati pokazuju da tri klastera stavova objašnjavaju veliki procenat varijanse skale u celini i da su korelacije skale i pojedinih mera submisivnosti, agresivnosti i konvencionalizma uglavnom relativno visoke.

Ključne reči: autoritarnost, submisivnost, agresivnost, konvencionalizam.

Jedna od najuticajnijih studija u oblasti socijalne psihologije jeste svakako studija *Autoritarna ličnost*, grupe istraživača sa Berklijskog univerziteta u Kaliforniji, najviše citirana kao studija Adorna i saradnika. Još poznatija i uticajnija je njihova F skala za merenje implicitnih antidemokratskih tendencija ili potencijala za fašizam. Međutim pored te nesumnjive uticajnosti, činjenica je i da su upućivane mnogobrojne i raznovrsne kritike, kako konceptualizaciji pojma autoritarnosti, tako i skali, i da je bilo brojnih, više ili manje uspešnih pokušaja, od strane različitih autora da se neke stvari izmene, dopune i preprave. Neke kritike bile su usmerene na metodološke probleme, pre svega na činjenicu da su svi

ajtemi pravljani tako da slaganje sa njima ukazuje na veće prisustvo ispitivane osobine, drugima je smetao psihoanalitički teorijski pristup, treći su imali ideološke zamerke, itd. Među poznatija kritička razmatranja i revizije svakako spadaju pokušaji Ajzenka (Eysenck, 1954), Rokiča (Rokeach, 1960) i drugih.

Prvo istraživanje u nas u kome je upotrebljena F skala bilo je istraživanje koje su sproveli Rot i Havelka (1973) u kome su dobijeni veoma visoki skorovi, neki od njih su bili i među najvišim ikad dobijenim u svetu. I ovi autori kritikuju F skalu, time što su praktično osporili njenu validnost za naše uslove, jer F skala, po njima, meri tradicionalne (pre svega patrijarhalne) stavove, vrednosti i uverenja, a ne individualne, duboke crte ličnosti, kao što su tvrdili Adorno i saradnici. Neke tvrdnje su, po njima, za naše uslove truizmi, dok na drugim naši ispitanici imaju niže skorove (npr. o natprirodnim silama). To diferencijalno reagovanje, znak je, po Rotu i Havelki, da nije reč o jednoj opštoj i jedinstvenoj osobini, već o uverenjima koja su raširena u određenoj kulturi, a posebno među osobama koje nemaju dovoljno široko obrazovanje.

Jedan od autora koji je razvio novu konceptualizaciju autoritarnosti i merni instrument jeste Bob Altemejer. Njegov pristup, iako je u nekim pogledima ograničen, u najnovijim radovima iz ove oblasti smatra se iskorakom unapred i poboljšanjem postojećeg stanja. Na početku moram istaći i to da on nije težio, kao recimo Rokič, da pronade neku "opštu autoritarnost" već je pre svega želeo da konstruiše jednu balansiranu skalu, sa dobrim psihometrijskim performansama i da u objašnjenju porekla autoritarnosti zaobiđe psihoanalitičku teoriju.

U predgovoru njegovoj drugoj knjizi (Altemeyer, 1988), za koju je autor dobio nagradu Američke asocijacije za napredak nauke za istraživanje u bihevioralnim naukama, M.B. Smith daje prave hvalospeve njegovom radu. "Ja ne znam nikoga ko mu je ravan u psihologiji. On je izveo zadivljujuće veliki istraživački projekat sam, sopstvenim rukama... sa minimalno novca i maksimalno mozga... kao proizvod njegove marljivosti i genijalnosti."

Ostali kritičari (po Stone, 1993) pokazali su zadovoljstvo što je "razvijena skala koja je korigovala glavne nedostatke F skale: skala desničarske autoritarnosti – SDA, kako se zove Altemejerova skala, balansirana je, pouzdana i validna u kontekstu autorovih ekstenzivnih istraživanja. Takođe, ona je zasnovana na uprošćenju teoriji koja ne govori o projekciji, sujeverju ili anti-introspekcionizmu, pojmovima reflektovanim u ajtemima F skale koji su nastali iz psihoanalitičkih korena." Najoštriju kritiku je uputio Ajzenk (Eysenck, 1982 prema Stone, 1993), koji je našao mnogo "iskrivljavanja i grešaka". Altemejeru je, pre svega zamerio što je zanemario levičarsku autoritarnost. Ostali kritičari su postavljali pitanja o navodnoj superiornosti SDA nad F skalom. Najdetaljnije je to pitanje evaluirao Meloen (Meloen et al, 1996) koji je pokazao da su skale F, SDA i NGAS (Nova generalna skala autoritarnosti Gerde Lederer) ujednačene kako po pouzdanosti, tako i kao prediktori, na primer preferencija prema desničarskim partijama. Meloenova studija ukazuje na blagu nadmoć SDA nad F skalom, ali razlika nije tako velika da bi F skalu mogli smatrati nevalidnom ili beskorisnom (kakvom je smatra Altemejer).

Definicija desničarske autoritarnosti i njena elaboracija

Pod "desničarskom (right wing) autoritarnošću" – RWA¹ (SDA), Bob Altemejer (Altemeyer, 1996) podrazumeva kovarijaciju sledeća tri klastera stavova kod osobe:

1. Autoritarna submisivnost – visok stepen submisivnosti prema autoritetima koji su percipirani kao uspostavljeni i legitimni u društvu u kome osoba živi.
2. Autoritarnu agresivnost – opšta agresivnost, usmerena protiv različitih osoba, za koje su percipirane kao objekti sankcionisani od strane uspostavljenih autoriteta.
3. Konvencionalizam – visok stepen privrženosti društvenim konvencijama koje su percipirane kao potvrđene (odobrene) od strane društva i ustanovljenih autoriteta.

Kao što se i iz definicije može naslutiti, autor veoma diskutabilno određenje "desničarska" ne vezuje za neki politikološki smisao (npr. liberalizam – konzervativizam), niti za ekonomski (odnos prema tržištu, vlasništvu), već mu, kako sam ističe daje jedno novo, sociopsihološko značenje, gde desnicu vezuje za uspostavljene, etablirane autoritete, za vlast. U tom smislu desničarski autoritarci su i oni koji poseduju tri navedena klastera stavova u recimo komunističkim diktaturama, koje se tradicionalno smatraju levičarskim.

Kovarijacija tri klastera stavova jeste centralna za definiciju. Ljudi koji su, na primer, izrazito submisivni prema uspostavljenim autoritetima i koji su veoma konvencionalni, ali koji nisu agresivni prema "odobrenim ciljevima", ne mogu biti smatrani desničarskim autoritarcima po Altemejeru. Samo sva tri klastera stavova jesu neophodan i dovoljan uslov za psihološki konstrukt koji je on razvio.

Pod "klasterom stavova" Altemejer podrazumeva orijentacije da se odgovara na isti način na određene klase stimulusa (naime, na ustanovljene autoritete, sankcionisane ciljeve i društvene konvencije). Podvući ću ovde da orijentacija da se odgovara nije ista stvar što i sam odgovor.

Osnovni problem koji je podstakao Altemejera da se bavi ovim problemom je da možda postoji veliki potencijal za prihvatanje desničarskog totalitarnog vođstva pre svega u zemljama Severne Amerike (SAD i Kanada).

---

¹ Altemeyer piše u jednom veoma nekonvencionalnom stilu, ubacujući često šaljive opaske. Tako navodi i slučaj kada ga je jedan psiholog Frojdovske orijentacije pitao da li mu je možda srednje ime William ili Winfred. On je pretpostavio da je Altemejer nazvao skalu po sebi, npr. Robert William Altemeyer. Altemejer je, ne bez cinizma, primetio, da možda u tome ima istine jer mu je uvek bila želja da mu srednje ime bude Walter. U stvari ono je Anthony, što objašnjava zašto je u početku svoju skalu bio nazvao Right-Arm Authoritarianism Scale!

Da ove sumnje nisu bez osnova jasno potvrđuje analiza Jana Oberg (Oberg, 1999), direktora Transnational Foundation iz Švedske. On pronalazi zapanjujuće suštinske podudarnosti između ponašanja vodećih zapadnih država tokom NATOovog bombardovanja Jugoslavije 1999. godine i odlika fašizma. Sličnosti naravno nisu sadržajne nego formalne prirode. Jedna od osnovnih karakteristika nacizma bila je nepoštovanje slabijih i proslavljanje snage, moći i heroizma. Snažni *treba* da vladaju nad Slabima. Dobar/Jak ima pravo, ili Bogom-dan autoritet, da kontroliše ili iskoreni Zle/Slabe koji zaslužuju samo prezir. Snažni nose teret civilizacijskih vrednosti, žrtvuju se i čine herojska dela, u ime višeg principa zakona dobra. Stoga oni nisu nikada odgovorni za svoja dela; *oni imaju viši mandat i iznad su uobičajenog zakona*. Oni koji izvršavaju naredbe vođe su takođe oslobođeni odgovornosti, bez obzira kakvo zlo delo čine – dokle god im je cilj da unište Zlo i uspostave ili vaspostave Dobro.

Vođa i vodeća nacija vide sebe kao izuzetne, kao odabrane od Boga da stvore (obnove) Raj na zemlji. Lična odgovornost se ne odnosi na to šta je dobro a šta loše, već je odgovornost u tome da se minuciozno izvrši Misija. Posebno je važno da su agresija i idealizam stopljeni u jedno: mi činimo to što činimo za dobro čovečanstva, ne sudite nama na način koji mi sudimo njima, jer su naši motivi plemeniti a njihovi zli – što dozvoljava zločincu da bude viđen kao heroj.

Ovi elementi projekcije verovatno su svojstveni svim stranama u svakom ratu (i mnogima u miru), ali ovde posebno naglašavam jednu stranu u prilog Altemejerove zabrinutosti da čak i u najrazvijenijoj demokratiji postoje elementi autoritarnosti i potencijal za autoritarno reagovanje.

To prihvatanje u suštini je stav, stanje svesti, voljnost da demokratske institucije budu uništene, što kod nekih ljudi može biti i potajna pa i javna želja. Iako je desničarska autoritarnost definisana pre kao stanje svesti nego skup određenih akcija, ona je još uvek veoma opasna. Raspoloženje ljudi može kreirati takvu klimu u javnom mnjenju koja bi mogla biti potpora za totalitarne pokrete. Ona može zastrašiti i naterati na povlačenje političare, novinare, sveštenike, itd. koji bi se inače protivili represiji; a ohrabriti neke druge da na bezobziran način krenu u preotimanje vlasti kao što je to bilo u Italiji 1922. ili u Nemačkoj 1933. godine.

Ovo ne znači da ozbiljne pretnje ljudskoj slobodi i demokratskim odnosima u društvu mogu doći samo od radikalne političke desnice. Istorijsko iskustvo pokazuje da totalitarizam dolazi sa raznih strana. Međutim sumnjivo je da "autoritarci" kako su ovde definisani postoje na levljici, posebno u kulturnim specifičnostima gde je razvijen ovaj model. Radikalne levičare na zapadu koji ponekad pripadaju i raznim terorističkim grupama možemo nazvati dogmatičnima, doktrinarnima, fanaticima, itd; ali oni nikako nisu submisivni prema uspostavljenim (a ni ostalim) autoritetima, niti društvenim konvencijama.

Submisivnost

Pod submisivnošću prema onima koji su percipirani kao ustanovljeni (established) autoriteti autor podrazumeva opšte prihvatanje njihovih izjava i akcija i opštu spremnost da se ispune njihova uputstva i da se pridržava njihovih naredbi bez daljih podsticaja.

Desničarski autoritarci smatraju da se autoritetima treba verovati u relativno velikom stepenu i da oni zaslužuju poslušnost i poštovanje. Oni veruju da su ovo važne vrline kojima decu treba učiti i da je, ako deca skrenu od tih principa, roditeljska dužnost da ih vrata na pravi put. Autoritarne osobe obično dozvoljavaju veoma malu slobodu ljudima da kritikuju autoritete. Oni veruju da zvaničnici znaju šta je najbolje i da kritičari nisu u pravu. Kritikovanje autoriteta smatraju razdornim i destruktivnim, motivisanim zlobnim ciljevima i željom da se izozvu problemi.

Autoritarne osobe obično se ne osećaju ugroženim od strane uspostavljenih autoriteta; šta više, one se osećaju sigurnijim što su autoriteti stroži. Odobravaju cenzurisanje i nadgledanje zvaničnih organa smatrajući da ispravan, pošten čovek nema šta da krije, već da se tome protive samo oni koji znaju da su nešto zgrešili. Smatraju i da zvanične vlasti do izvesnog stepena imaju inherentno pravo da odlučuju o sopstvenom postupanju, uključujući i kršenje zakona koje su doneli za nas ostale.

Pod "shvaćenim uspostavljenim autoritetima" Altemejer podrazumeva one ljude u društvu za koje se obično smatra da imaju opšti legalni ili moralni autoritet nad ponašanjem drugih. Nečiji roditelji (barem tokom detinjstva), religijski zvaničnici, građanski zvaničnici (policija, sudije, šefovi vlada) i starešine u vojsci obično su označeni kao uspostavljeni autoriteti. Psihološki eksperimentatori, poslodavci, čak i vozači autobusa, i mnogi drugi takođe imaju legitiman autoritet u određenim situacijama, ali je njihova moć u mnogo većem stepenu ograničena i situaciono specifična.

Desničarska autoritarna submisivnost nije apsolutna niti automatska. Kao i svi drugi ljudi i autoritarne osobe mogu se usprotiviti naredbama "odozgo", mogu nekada i ne prihvatiti te naredbe, ali će ih prihvatati mnogo češće nego što to čine neautoritarni. Takođe, različiti konkretni autoriteti ne zahtevaju jednak stepen poštovanja i poslušnosti.

Agresivnost

Pod agresivnošću Altemejer podrazumeva namerno povređivanje nekoga. Povreda može biti fizička ozleda, psihološka patnja, finansijski gubitak, socijalna izolacija ili neko drugo negativno stanje koje se obično ljudi trude da izbegnu. Agresivnost je autoritarna kada je povezana sa uverenjem da je zvanični autoritet dopušta ili da će pomoći da se takav autoritet održi.

Predispozicija za takvu agresivnost ne znači da će autoritarni uvek delovati agresivno kad god im se pruži prilika. Strah od osвете može ih zaustaviti. Takođe u većini kultura postoje izrazite društvene i zakonske zabrane koje autoritarni poštuju jer su i konvencionalni. Tada ulogu igra percepcija autoritarnih sankcija, koja je važna jer inhibira agresivne impulse.

Autoritarne osobe su predisponirane da kontrolišu ponašanje drugih preko kažnjavanja. Oni zagovaraju fizičko kažnjavanje tokom detinjstva i u daljem periodu. Oni negoduju zbog popustljivih sudija i smatraju da će ublažavanje kazni dovesti do ohrabriranja kriminalaca, prema kojima osećaju odvratnost i gađenje, da nastave da krše zakone. Oni se takođe snažno zalažu za očuvanje smrtne kazne i sve u svemu, postoji jedna "starozavetna" strogost u njihovom pristupu ljudskom ponašanju. Oni smatraju da je prekršaj zakona veoma ozbiljan prekršaj i veruju da će kazna pomoći prekršiocima da se poprave, i ne kriju svoja pozitivna osećanja kada je kažnjen neko ko je učinio nešto loše.

Cilj autoritarne agresije može biti svako, ali najčešće su to oni koji se po nečemu razlikuju od nas, najčešće manjinske grupe (ali ne samo oni). Zato treba očekivati da desničarska autoritarnost korelira sa etničkim i rasnim predrasudama, jer su takve predrasude konvencionalni ispust za agresivne impulse. Autoritarni veruju da određeni autoriteti odobravaju ove predrasude, i oni veruju da su neke grupe zaista opasnost za uspostavljeni društveni poredak. Dakle agresivnost u predrasudama može biti autoritarnog porekla, ali to nikako ne znači da se sve predrasude mogu povezati sa autoritarnošću, a još manje biti uzrokovane njome, kao što je isticano u Berklijskom istraživanju.²

Iako su društveno devijantne grupe i nacionalne manjine najlakši ciljevi autoritarne agresivnosti, žrtve mogu biti i drugi. Autoritarna osoba će verovatnije nego neautoritarna napasti i konvencionalnu osobu ako to zahteva autoritet. Ta moć autoriteta da usmeri neprijateljstvo prema bilo kom cilju povećava opasnost od autoritarne agresivnosti u jednom društvu.

Konvencionalizam

"Konvencionalno je ono što se zasniva na konvenciji, koje odgovara sporazumu, pogodbi; ugovorno, dogovoreno, uobičajeno, što se drži primljenih navika i običaja." (Vujaklija, 1980.)

Desničarski (RWA) konvencionalizam je kodeks kako ljudi treba da deluju, a ne kako to čine. Kodeks je konvencionalan zbog toga što je zasnovan na

---

² Činjenica je da je najpoznatija i najuticajnija studija o autoritarnosti *Autoritarna ličnost* nastala pre svega u pokušaju da se objasni antisemitizam. Međutim, Raden u jednom novijem istraživanju (1999) u SAD pokazuje korelacijom i faktorskom analizom da je povezanost između mera antisemitizma i autoritarnosti (merene skraćenom verzijom F skale) slaba i zaključuje da je veoma umanjena uloga antisemitizma u autoritarnom sindromu. Ovo je još jedan dokaz dijalektičke prirode koncepta autoritarnosti, kakvim su ga i zamislili prvi istraživači.

dugoj tradiciji i običajima, a ne zbog toga što zaista opisuje kako se ponaša većina ljudi. Uzmimo za primer odnos prema predbračnom seksualnom ponašanju u koje stupa većina ljudi uključujući i visoko autoritarne. Kako to smatraju prestupom ili grehom, činjenica da mnogi ljudi to čine autoritarnima samo dokazuje da živimo u grešnom svetu.

"Pod privrženosti društvenim konvencijama podrazumevamo snažno prihvatanje i obavezivanje tradicionalnim društvenim normama u našem društvu", kaže Altemejer i navodi sledeće konvencije: religioznost, stavove prema seksualnom ponašanju, muške i ženske uloge, poštovanje zastave i himne i shvatanje da nas naši običaji i baština čine velikim.

Ovo ne znači da je privrženost autoritarnih osoba tradicionalnim društvenim normama ovekovečena i da se ne može promeniti tokom života. Ali ta je privrženost otpornija na promenu nego kod neautoritarnih, i mnogo je verovatnije da je formirana pod uticajem autoritarnih figura nego pod uticajem ponašanja vršnjaka.

U vezi sa konvencionalnošću postoji jedna stvar koja ukazuje na izvestan stepen nedoslednosti ili bar nepotpunosti u definisanju ovog elementa kao sastavnog dela autoritarnosti. Naime, na drugom mestu Altemejer ističe da su među uspostavljenim tradicijama i pravilima demokratskog društva sloboda govora, sloboda mogućnosti, pravo na odgovarajući proces, princip da niko nije iznad zakona, tolerancija drugih, itd. Da li su oni koji prihvataju ovakve konvencije autoritarni? Da li je možda konzervativnost isto što i autoritarnost? Altemejer smatra da nije i daje primer konzervativaca koji su bili najveći kritičari Niksonove Votergejt afere.

Možda bi izlaz iz ove situacije mogao biti da se definicija konvencionalnosti proširi i da se kao u slučaju sa submisivnošću i agresivnošću govori o *autoritarnoj* konvencionalnosti, gde bi ljudi konvencije, pravila, zakone smatrali osnovom moralnosti. Dakle nije dovoljno utvrditi samo da li ljudi poštuju ili ne poštuju konvencije, nego i razlog za to. Poštovanje konvencija na nižem nivou, u Pijaževom i Kolbergovom smislu, mogao bi biti jedan od elemenata autoritarnosti, dok prihvatanje konvencija zato što su nastale dogovorno i što predstavljaju najbolje rešenje za većinu ljudi ne bi trebalo da pripada polju autoritarnosti.

Ovde se nameće diskusija o nečemu specifičnom za naše uslove, što se teško uklapa u bilo koju priču o autoritarnosti. Naime, nije teško primetiti da većina ljudi među nama (koji inače dobijaju više skorove na skalama autoritarnosti) u mnogo manjem stepenu poštuju neka svakodnevna pravila nego što je to slučaj u Engleskoj, Nemačkoj, Skandinaviji. Ovde se jednostavno ne uzimaju za ozbiljno recimo javna upozorenja kao što su "Zabranjeno pušenje", "Ne gazi travu", ne obraća se pažnja da se ulica pređe na mestu gde je za to određeno, izbegava se kupovina karte u prevozu čak i kad novac nije problem... Kuzmanović (1987) pominje da pored poslušnosti prema vlasti u isto vreme postoji i sklonost da se vlasti podvali, da se ona prevvari. Ostaje zato otvoreno pitanje da li se poštovanje pravila može atribuirati istom fenomenu kao i poštovanje vođe.

Kako ljudi postaju autoritarni

Najpoznatije objašnjenje lične autoritarnosti koje je dala Elza Frenkel-Brunsvik u *Autoritarnoj ličnosti* pronalazi "fašistički potencijal" odrasle osobe u ranom iskustvu iz detinjstva. Buduće "autoritarce", pretpostavlja se, podižu roditelji koji koriste pretnje, zabrane, koji oštro i arbitrarno kažnjavaju nekonvencionalne impulse. Deca potiskuju neprijateljstvo prema takvim, udaljenim roditeljima preko reaktivnih formacija poniznog potčinjavanja i nadglorifikacije. Agresija je potisnuta i pomerena na razne tuđe grupe. Stoga su autoritarnost i etnocentrizam dve strane iste medalje, skovane u nesvesnom da bi se izbeglo traumatsko kažnjavanje i zadovoljili snažni autoriteti, te se tako omogućuje siguran ventil za ogromnu mržnju.

Mada je ovo objašnjenje postalo toliko rašireno da je postalo malte ne stereotip, empirijski dokazi su neuverljivi. Himan i Šetsli (Hyman and Sheatsley, 1954 po Samelson, 1986) su pronašli mnogobrojne nedostatke u proceduri za prikupljanje podataka i analizi Frenkel-Brunsvikove.

Desničarska autoritarnost je od strane Altemejera konceptualizovana, ponovimo još jednom, post hoc, nakon induktivnih empirijskih istraživanja kao kovarijacija tri klastera stavova: autoritarne submisivnosti, autoritarne agresivnosti i konvencionalizma. Pitanje porekla lične autoritarnosti stoga se može najprostije postaviti kao "Kako se ovi stavovi formiraju?"

Altemejer kaže da bi se većina socijalnih psihologa složila da socijalne stavove stičemo pre svega: a) od drugih ljudi direktnim učenjem ili modelovanjem i b) kroz naše sopstveno direktno i vikarijsko iskustvo sa objektima tih stavova. Među različitim ponuđenim objašnjenjima tih procesa Bandurina teorija socijalnog učenja izgleda najkorisnija, mada Altemejer izražava sumnju da bi Bandura autoritarno ponašanje prvenstveno objašnjavao "crtom" autoritarnosti.

Teorija socijalnog učenja podrazumeva da su stavovi oblikovani potkrepljenjima datim od strane roditelja i drugih, a takođe i potkrepljenjima dobijenim tokom interakcije sa objektima stavova. Ali ona takođe dozvoljava, štaviše insistira, da je dosta stvari naučeno imitacijom i vikarijskim potkrepljenjem. Dalji naglasak ove teorije na naše korišćenje kognitivnih simbola da bi se reprezentovali događaji, osobe i objekti jasno je prilagođen izučavanju stavova. Bandura takođe dodeljuje centralnu ulogu samoevaluativnim, samoregulativnim kognitivnim procesima, često uključujući i apstraktne pojmove kao što su pravednost, dobrota i integritet ("Ne bih nikoga nepravedno povredio"); ali on takođe prepoznaje da ljudi "neutrališu" te procese povremeno – na primer, dehumanizujući potencijalnu žrtvu: "Azijati nisu kao mi ostali". Konačno, socijalna teorija učenja prepoznaje kompleksnost ljudskog socijalnog ponašanja, ističe da i ljudi oblikuju svoju sredinu, a ne samo ona njih i poduprta je značajnim brojem eksperimentalnih dokaza.

Kako su ovi opšti principi primenjivi u našem slučaju? Počnimo s tim da se od roditelja prirodno očekuje da budu primarni izvori stavova prema autoritetu, agresiji, konvencionalnosti i velikom broju drugih stvari.

Mnoge od ovih stavova roditelji namerno podučavaju i spremni su da koriste nagrade i kazne da bi osigurali da verbalne izjave i ponašanje njihove dece budu u skladu sa njihovim željama. Roditelji takođe služe kao snažni modeli za svoju decu, tako da čak i ako ih ne uče sa namerom određenim stavovima, to čine tako što ih deca posmatraju npr. za kuhinjskim stolom i u sličnim prilikama. Deca, dalje mogu formirati stavove i kao rezultat sopstvenog direktnog iskustva sa roditeljima. Tako stav jednog studenta prema fizičkom kažnjavanju, koji se javlja u SDA skali, može reflektovati uglavnom njegove ili njene evaluacije o sopstvenom ranijem iskustvu koje mogu ali se ne moraju podudarati sa namerama njegovih ili njenih roditelja.

Postoji veći broj i nekih drugih osoba kojima socijalna uloga daje za pravo da takođe podučavaju decu (između ostalog i stavovima): babe i dede, drugi rođaci, vaspitači, učitelji itd. Svi oni takođe oblikuju dečja mišljenja, obično ne u kontradikciji sa podučavanjem roditelja. Ovi "kvazi roditelji" mogu takođe biti modeli koje deca imitiraju, i iskustva sa njima mogu da utiču na dečje stavove na način koji se roditeljima može i ne mora svideti.

Čak i osobe koje dete nikada nije susrelo, kao likovi sa TV ekrana, crtači stripova, slikovnica i slično mogu oblikovati stavove iz određene oblasti i mogu (bilo oni ili njihove kreacije) postati modeli za imitiranje. Heroji bajki i stripova kasnije bivaju zamenjeni rok zvezdama, sportistima, likovima iz priča, serija i filmova koji su često napisani i isticani baš da bi se izrazili i oblikovali socijalni stavovi.

Tu zatim dolaze i vršnjaci, čiji se uticaj razvija sporo da bi na kraju mogao da se poredi sa roditeljskim. Modaliteti su isti: direktni uticaj, posmatranje ponašanja vršnjaka i njegovih posledica i sopstveno iskustvo sa vršnjacima. Kasnije se javljaju druge odgovarajuće osobe: supružnik, prijatelji, kolege i susedi i svi oni mogu da oblikuju naše stavove o društvenim pitanjima, kao i mi njihove.

Pored svega toga postoji uticaj šire sredine, onog što je izvan direktnog, neposrednog iskustva. Ljudi čitaju novine i časopise, prate vesti i filmove na televiziji što sve može da oblikuje stavove i utiče na autoritarnu submisivnost, agresivnost i konvencionalizam.

Naravno ovi izvori nemaju podjednak uticaj. Roditeljski uticaj najveći je, jer je prvi, najdugotrajniji i oblikujući (uticaji drugih bivaju asimilovani u ono što je već postojeće, a roditelji takođe usmeravaju, u većoj ili manjoj meri, s kim će se dete družiti, koje će emisije gledati, itd.) Roditelji obično, u većini porodica, prosto uče decu da se legitimni autoriteti poštuju bez pitanja³ ili zbog straha od kazne. Drugi važniji prenosioci (odreditelji) stavova (npr. učitelji, šira porodica) obično potkrepljuju ovakvu submisivnost. Stoga se može očekivati da deca prili-

---

³ Braun je isticao da vaspitavanje dece da poštuju autoritete jeste funkcionalno u porodicama iz niže društvene klase, da deca ne bi postala delikventi

čno jednoobrazno veruju da ona *treba* da poštuju autoritete u sopstvenom svetu. Konvencionalizam može da varira više, zavisno od sadržaja učenja "lokalnih autoriteta" (što dalje zavisi od kulture) i životnih stilova; ali mala deca, sa ograničenim kognitivnim sposobnostima i iskustvom, imaju generalno konvencionalne stavove (Piaget, 1965) Altemejer smatra da je treći stavski klaster – autoritarna agresivnost relativno retka u detinjstvu. Međutim meni se čini da ni ona nije tako retka ako se setimo, npr. kažnjavanja lutke jer "ne sluša mamu".

Desničarska autoritarnost, kako smatra Altemejer, verovatno ne biva organizovana do adolescencije kada se u kulturama pojačava koncentracija na pripremu deteta za odraslo doba. Dečje kognitivne sposobnosti previše su ograničene da bi mogli da razumeju mnoga pitanja iz sveta odraslih i da razviju ograničene stavove o njima. Ovi stavovi se kristalizuju i postaju u većem stepenu međusobno povezani tokom adolescencije – stvarajući diferenciranje među mladim odraslim osobama od kojih su se neku godinu ranije svi slagali da autoriteti prosto treba da budu poštovani.

Roditelji i dalje mogu ostati najvažniji izvor stavova u vezi sa desničarskom autoritarnošću i tokom adolescencije, snažan je i uticaj vršnjaka, masovnih medija, itd. Ali možda je važno isto koliko i svi ovi faktori i neposredno životno iskustvo koje dobija sve veći uticaj. Do perioda kasne adolescencije tipičan adolescent upoznaće različite ljude, običi će razna mesta ili će shvatiti da ne može nigde da ode (što je pre slučaj u našoj zemlji), susrešće se sa nepravdom, predrasudama i licemerstvom i doći u situacije za koje nekoliko godina ranije nije mogao ni da zamisli da postoje.

Izgleda verovatno da je razvoj adolescenta pre nastavak ranijeg učenja nego neko radikalno odstupanje. Dete, čiji su roditelji naglašavali submisivnost autoritetima, koji su naglašavali značaj religioznosti, koji su ograničavali aktivnost, radoznalost, koji su pokazivali neprijateljstvo prema raznim "opasnim" grupama, ima sve šanse da i samo postane autoritarna odrasla osoba. Roditelji takvog deteta verovatno su uticali na izbor njegovih drugova, knjiga koje će čitati, filmova koje će gledati u smeru koji potkrepljuje njihov sopstveni uticaj; i dete koje je nagrađivano za submisivnost biće sklono da je prihvati, šta više postaje zavisno od autoriteta.

Drugi roditelji pak nagrađuju nezavisnost, teže jednakosti unutar porodice, podstiču dete na šire životno iskustvo, nemaju dugu listu neprijatelja, tolerišu nekonvencionalne ideje i ponašanje, i uopšte imaju pristup koji je pre orijentisan na postavljanje pitanja i samostalno odlučivanje nego na slepu poslušnost.

Iako su ovo neki idealni tipovi, dok se većina nalazi negde između, može se reći da će životno iskustvo ovih dveju grupa dece biti prilično različito. Oni će imati različite reakcije i različit odnos prema arogantnim nastavnicima u školi, prema seksualnim impulsima, često će izabirati da čitaju različite knjige i gledaju različite filmove, različito će, čak često dijametralno suprotno, interpretirati društvene događaje... Konačno, biće na različitim krajevima skale desničarske autoritarnosti.

Između ove dve krajnosti nalazi se mnoštvo nijansi. Većina roditelja zahteva potčinjavanje kada su sami u pitanju, ali u izvesnim granicama, povećavaju toleranciju prema nezavisnosti kako dete postaje starije. Mnogi roditelji mogu da uče dete da se plaši i da bude neprijateljski raspoloženo prema određenim grupama, ali obično ne prema previše grupa i ti stavovi nisu povezani sa samoispispravnosću. Većina roditelja želi i izvestan konformizam prema društvenim konvencijama ma ali dozvoljavaju i manja odstupanja. Sve ove tendencije vodiće dete ka prosečnim nivoima autoritarnosti u odraslom dobu.

Do prosečnog nivoa autoritarnosti mogu dovesti i različiti načini socijalizacije, od strane različitih agenasa.

Veoma je značajan i uticaj ličnog iskustva. Čak i ako je roditeljski uticaj i uticaj drugih osoba na više dece veoma sličan (npr. kod braće i sestara u jednoj porodici) oni mogu razviti različite nivoe autoritarnosti zahvaljujući ličnom iskustvu. Neka deca imaju drugove na koje roditelji ne gledaju sa simpatijama, drugi čitaju "zabranjenu literaturu" ispod korica udžbenika, neki mogu imati loš tretman u školi od strane nastavnika, mogu sresti ljude koji se ne uklapaju u postojeće stereotipe kojim su ih učili, itd.

Nema razloga za očekivanje da je nivo lične autoritarnosti određen jednom za svagda u recimo 18 ili 20 godina. Obrazovanje i prihvatanje statusa odraslog mogu dalje da razviju organizaciju stavova. Menjaju se odnosi sa roditeljima, stiču se novi prijatelji, menjaju se uloge (posebno je značajna promena kad neko postane roditelj), menja se svet i odnosi u njemu. Ljudi mogu da se menjaju dokle god su moguća nova iskustva, dokle god se pojavljuju novi modeli.

Dramatične pojave kod nas su postale uobičajene, međutim čak i kad su retke i uz pretpostavku da težimo da nova iskustva interpretiramo u svetlu naših postojećih uverenja – i te male promene koje su uvek moguće, mogu se tokom dužeg vremena akumulirati.

Rot i Havelka (1973) takođe ukazuju na mogućnost da se kod F skale pre radi o naučenim uverenjima koja su raširena u određenoj kulturi nego o dubokim dispozicijama. Rot čak eksplicitno kaže "Nama izgleda da je pre svega reč o uverenjima koja su karakteristična za pojedine sredine a koja su prvenstveno usvojena direktnim socijalnim učenjem."

Kuzmanović (1987; 1995) navodi dva izvora autoritarnosti. Pored pomenutog tradicionalnog sistema uverenja i obrazaca ponašanja, on navodi kao drugi boljševičku političku kulturu – naglašavanje kulta vođe, hijerarhije, discipline, poslušnosti, monolitizma, koja se na specifičan način spojila sa prvo pomenutim tradicionalnim obrascima, stvarajući nekakav politički amalgam. Uspostavljanje nove vlasti predstavljalo je, po Kuzmanoviću, delom supstituciju autoriteta, a delom nametanje novih formi autoritarnosti, koje su pojedinci usvajali, odnosno asimilirali posredstvom različitih činilaca i mehanizama – dakle učenjem (jedan od agenasa bila je recimo škola).

Možda je posebno zanimljivo istaći da dete rastući uči od snažnih modela koji ne mora biti samo otac. Ovo je zanimljivo stoga što snažan uticaj mogu imati

i agresivni modeli koji se javljaju van porodice i što otac u modernoj maloj porodici nema više tako dominantnu ulogu u svakodnevnom životu deteta. Ova teorija o gubitku autoriteta oca bila je zapravo središna u originalnim razmatranjima Horkhajmera o autoritarnoj osobi 1936. godine (po Weiss, 1999). Ta razmatranja su dakle suprotna interpretacijama kasnijih empirijskih studija autoritarnosti koja su se zasnivala na patrijarhalnoj porodici sa ocem kao dominantnom figurom. Po Horkhajmeru presudna razlika između ranog liberalnog kapitalizma i post-liberalne epohe je u procesu formiranja monopola i povećanja moći države u kojoj je nestao "građanin" kao politički i ekonomski snažna i autonomna individua. On je postao samo deo zavise srednje klase. Taj gubitak moći u političkom i ekonomskom smislu imao je efekta na ulogu oca u porodici. Dete koje raste ne može dalje da se razvija kroz konfrontaciju sa "jakim" ocem, u smislu snažnog modela. Nestaje sadržaj za identifikaciju koji se nadomešta otvorenošću za identifikaciju sa vođama i idolima koji reflektuju autoritet i moć.

Bob Altemejer, rezimirajući razlike kaže da osim činjenice da i psihoanalitičko objašnjenje i objašnjenje socijalnim učenjem smatraju da je autoritarnost determinisana iskustvom, ta dva modela imaju malo toga zajedničkog. Po upravo opisanoj teoriji socijalnog učenja kojoj Altemejer daje prednost ponašanje roditelja važno je, ali takođe i mnogi drugi činioci doprinose razvitku desničarske autoritarnosti.

I priroda uticaja roditelja je drugačija. Ne govori se o strogom, hladnom i dominantnom ocu i moralnožrtvujućoj majci nego je važnije direktno podučavanje, modeliranje i iskustvo.

Objašnjenja se razlikuju i u pogledu na godine kada je autoritarnost oformljena. Poput drugih psihodinamičkih objašnjenja i Berklijski model je stavio veliki naglasak na rano iskustvo iz detinjstva. Altemejer, namesto toga, pretpostavlja da, mada neki stavovi mogu biti formirani tokom ranog detinjstva, oni nisu potpuno oformljeni. Najdramatičnija promena u organizaciji submisivnih, agresivnih i konvencionalnih stavova očekuje se tokom adolescencije. Međutim, Altemejer takođe dokazuje da niti organizacija niti nivo autoritarnosti nisu "konačno uspostavljeni." Promene su posebno vidljive ako se umnogome promene sredinske okolnosti. Veći broj autora ističe da do povećanja autoritarnosti dolazi u vreme krize. Tako Meloen 1983. piše doktorsku disertaciju na temu "Autoritarne reakcije u doba krize i prosperiteta"; Sejls (Sales, 1973 po Stone, 1993) koristeći arhivsku građu pokazao je da je ekonomski pritisak produkovan "Velikom depresijom" povećao autoritarno ponašanje u celokupnoj populaciji SAD. Sejls je analizirajući štampu našao i veći društveni cinizam i pesimizam, povećano sujeverje (više članaka o astrologiji), povećan stepen autoritarne agresivnosti, itd. Kuzmanović (1995) ističe da su u "autoritarnom sistemu uloge [su] tako koncipirane da prisiljavaju i neautoritarnog pojedinca da se ponaša na autoritaran način. Situacija društvenog haosa i anomalije, kada institucije ne funkcionišu, pojačava autoritarna raspoloženja i stavove (zahtevi za jakim vođom, redom i radom, čvrstom

rukom), a taj 'višak autoritarnosti', koji ne proizilazi iz karakterne strukture, može se ispravno nazvati reaktivnim."

Iako su prethodno navedene razlike važne, suštinska razlika leži u pretpostavljenom "mehanizmu" koji proizvodi autoritarnost. Psihoanalitička teorija ukazuje na snažne instinktivne sile, borbu između ida, ega i superega, ego-odbrambene mehanizme, katekse, itd. Teorija socijalnog učenja zasnovana je mnogo prostije na pojmu potkrepljenja.

Od kraja sedamdesetih (Bandura, 1973; 1977) dopušta se da potkrepljenja mogu biti vikarijska i samopotkrepljenja preko misli. Važna je takođe i individualna uloga u oblikovanju sopstvenog ponašanja.

Pristup istraživanju

Nakon razmatranja teorijskih osnova Altemejerovog pristupa u izučavanju autoritarnosti, želeo bih da ispitam dva problema, da načinim dve vrste specifikacije elemenata autoritarnosti. Prvo bih želeo da proverim koliko se svaki od tri sastavna elementa sadrži u celini fenomena desničarske autoritarnosti, odnosno da se izrazim jezikom psihometrije koliko procenata varijanse desničarske autoritarnosti objašnjava svaki element. Takođe bih želeo da proverim da li kombinacija više elemenata (dva ili sva tri) objašnjava veći procenat varijanse nego pojedini elementi, što bi trebalo da proizilazi iz definicije. Dakle ova vrsta analize daće nam podatke o konstrukt validnosti skale desničarske autoritarnosti i odgovoriti na pitanje jesu li tri sastavna elementa zaista neophodna i zaista dovoljna da bi se govorilo o datom fenomenu. Druga vrsta specifikacije odnosi se na pojedine elemente odnosno sadržaj unutar tih elemenata. Naime želeo bih da ukažem na to da osnovna tri elementa autoritarnosti nisu dovoljno specifikovani. Kod autoritarne submisivnosti postavlja se pitanje prema kome su autoritarne osobe submisivne. Slično pitanje možemo postaviti i razmatrajući autoritarnu agresivnost i konvencionalnost – prema kojim konvencijama? Pokušaću, stoga, da dalje problematizujem ove elemente. Naime, može se postaviti pitanje da li su autoritarni ispitanici submisivni prema svakoj vrsti autoriteta, i to u jednakom stepenu ili postoje i neke razlike? Možda su neautoritarni čak više podložni pojedinim autoritetima – na primer stručnjacima iz nekih naučnih oblasti. Da li će se dobiti potvrde za psihodinamsku ideju o transferu odnosa prema ocu na kasnije autoritete u društvu? Koga ispitanici imaju kao referentni okvir kada odgovaraju na pitanja u kojima se spominje apstraktni autoritet? Slična pitanja se postavljaju i kod agresivnosti. Koje su to konkretne grupe ili pojedinci prema kojima se može okrenuti autoritarna agresija? Jesu li to neke marginalne društvene grupe ili nacionalne manjine ili politički protivnici? Da li su autoritarni agresivni prema svima njima u jednakom stepenu ili postoje neke razlike? Konačno, koje su to konvencije i društvene norme koje u većem stepenu poštuju oni koji su autoritarniji?

Sada sledi prikaz jedne posebne empirijske analize koju smo izvršili na našim ispitanicima. Nažalost, ova analiza nije mogla da se izvrši sasvim direktno jer SDA baš kao ni F skala nemaju jasno odvojene ajteme od kojih svaki meri samo jedan poseban elemenat, već najčešće pokrivaju dva pa i tri elementa u isti mah. Zato je s jedne strane primenjen Altemejerov instrument sa relativno uopštenim stavkama i niz posebnih instrumenata kojima je ispitivana submisivnost prema odabranim autoritetima (npr. otac, majka, lekar, profesor, predsednik države), agresivnost prema određenim, uglavnom tuđim grupama (homoseksualci, članovi verskih sekta, nacionalne manjine, itd.) i privrženost karakterističnim društvenim konvencijama (npr. vezanim za religiju, nacionalnu kulturu, porodicu, odnose između starijih i mlađih).

Centralno pitanje empirijskog istraživanja jeste koliko svaki elemenat objašnjava varijanse desničarske autoritarnosti i koliko je ta mera autoritarnosti povezana sa submisivnošću prema različitim autoritetima, agresivnošću prema različitim grupama i prihvatanjem različitih vrsta konvencionalizma. Ovim pristupom otkrivamo dominantni referentni okvir odgovaranja ispitanika na Altemejerovu skalu autoritarnosti. Pored toga, tako proveravamo posebne prediktivne vrednosti ovog modela i instrumenta prema nizu konkretnih pitanja.

Operacionalne definicije korišćenih varijabli

1. Autoritarnost

Kao što je prethodno detaljno opisano, koncept autoritarnosti korišćen u ovom radu je koncept koji je razvio Bob Altemejer. Korišćena je njegova skala desničarske autoritarnosti.

SDA je operacionalizovana preko upitnika koji sadrži 30 ajtema. Upitnik je balansiran, tj. slaganje sa 15 ajtema ukazuje na autoritarnost, a sa ostalih 15 na neautoritarnost. Korišćene su petostepene numeričko-deskriptivne skale Likertovog tipa.

2. Prihvatanje društvenih konvencija

U ovom istraživanju pošlo se od nekoliko oblasti: porodica i odnosi u njoj, religioznost, običaji, poštovanje države i nacije, kao i muško-ženski odnosi i uloge. Nakon toga za svaku oblast sastavljeno je po 5, 6 ajtema koji predstavljaju neke često prihvaćene društvene konvencije. Na kraju dodato je još 6 čestih konvencionalnih uverenja, koji se ne uklapaju ni u jednu od postojećih skupina. Ukupno je data 31 konvencija, od kojih su sve formulisane tako da njihovo prihvatanje znači veću konvencionalnost. U ovom delu su takođe korišćene petostepene numeričko-deskriptivne skale Likertovog tipa.

3. *Submisivnost prema određenim autoritetima*

Konkretni autoriteti uključeni u ispitivanje su: otac, majka, šef, direktor, ekonomski stručnjak, predsjednik države, vojni starešina, lekar, učitelj (profesor) i patrijarh.

Odnosi su ispitani upitnikom od po 15 stavki, istih za sve ispitivane autoritete, radi bolje komparacije podataka. Primer jednog ajtema je: *Odbijanje poslušnosti prema njemu / njoj nikad nije ispravno*. Ispitanici su izražavali sopstveno slaganje, neslaganje ili neodlučnost sa svakom stavkom, u odnosu na svaki autoritet. Skala je dakle bila trostepena jer sam smatrao da bi petostepena skala veoma usložila posao ispitanicima.

4. *Agresivnost prema određenim društvenim grupama*

Kod autoritarne agresivnosti ciljevi agresije mogu biti: razni narodi, razni društveni devijanti, itd. U ovom istraživanju odabrane su sledeće grupe: homoseksualci, feministkinje, članovi sekti, HIV pozitivni, prosjaci, švrceri, komunisti, opozicionari, masoni, kao i nacionalne zajednice: Romi, Albanci, Hrvati, Muslimani-Bošnjaci i Amerikanci. Stepenn agresivnosti prema pripadnicima raznih tzv. tuđih grupa (out-groups) utvrđivan je preko broja slaganja sa tvrdnjama koje sadrže agresivni potencijal. Primeri tvrdnji su: *Oni čine mnoge loše stvari i zato im ne bi trebalo ostati dužan* ili *Oni su pretnja za celo naše društvo i zato im treba stati na put*. Slično kao i kod submisivnosti ispitanici su se odlučivali da li svaka od 15 predloženih tvrdnji važi za sve predstavnike pojedine grupe, samo za određene pojedince ili ne važi uopšte.

Način organizacije i društvena klima tokom ispitivanja

Ispitivanje je obavljeno tokom leta 1999. godine u veoma specifičnim društvenim okolnostima. Upravo je bilo završeno višenedeljno intenzivno bombardovanje celokupne teritorije naše zemlje od strane NATO pakta. Situacija je bila i dalje veoma "složena": mnoga sredstva informisanja govorila su o mogućnosti skorašnjeg građanskog rata, pripreman je veliki Preobraženjski miting opozicije u Beogradu, nije se znalo tačno kako će se dalje odvijati život, hoće li početi da rade preduzeća, hoće li biti grejanja, struje, pa čak i hrane tokom pretstojeće zime, itd.

Ispitivanje je bilo anonimno i vremenski nije bilo ograničeno. Obavljeno je u nizu radnih organizacija u Beogradu: *Termoelektro, BIP, GSB, Elektrodistribucija, Zmaj, železnica, PTT, Robna kuća Beograd, neke osnovne škole*.

Uzorak je činilo 316 ispitanika oba pola, različitih starosnih dobi i različitih zanimanja.

Analiza rezultata

Korelacije posebnih skala submisivnosti sa skorom na skali desničarske autoritarnosti

Kao što je već pomenuto kod obrazlaganja korišćenih varijabli, ispitivana je submisivnost prema 12 konkretnih autoriteta. Za merenje submisivnosti prema svakom pojedinom autoritetu korišćene su identične skale, koje su se sastojale od 15 ajtema (na primer: On (ona) zaslužuje duboko poštovanje), a sa kojima su ispitanici mogli da se slože, ne slože ili budu neodlučni. Metrijske karakteristike svih pojedinačnih skala pokazale su se kao dobre: pouzdanost izražena koeficijentom kronbahova alfa je visoka (od 0.89 – 0.97), svi ajtemi se grupišu na jednom faktoru koji objašnjava relativno visok procenat varijanse (od 40 – 70%) i prosečne interajtem korelacije su takođe relativno visoke (od 0.35 – 0.69).

Tabela 1: Korelacije autoritarnosti i submisivnosti

➤ majka	0.54
➤ vojni starešina	0.54
➤ predsednik države	0.53
➤ šef	0.50
➤ otac	0.49
➤ direktor	0.49
➤ učitelj	0.45
➤ lekar	0.44
➤ ekonomski stručnjak	0.40
➤ patrijarh	0.33

Kako možemo videti na Tabeli 1 sve korelacije između submisivnosti prema pojedinim autoritetima i SDA relativno su visoke, mada postoje određene razlike u stepenu. Tako su najviše korelacije kod submisivnosti prema majci, vojnom starešini, predsedniku države, šefu, direktoru i ocu (oko 0.50), dok su nešto niže prema učitelju, lekaru i ekonomskom stručnjaku, koji i nisu autoriteti u pravom smislu reči. Moguće su zato dve stvari: ili da su autoritarni prema njima nešto manje submisivni, ili da neautoritarne osobe smatraju da prema njima treba pokazati izvesno poštovanje. Naravno, verovatno je slučaj da su obe pretpostavke donekle tačne, a nešto je tačnija prva pretpostavka jer je i prosečna submisivnost, na celom uzorku, prema njima relativno niska. Najniža korelacija je sa submisivnošću prema specifičnim autoritetima vezanim za religioznost, sa patrijarhom (0.33). Iako je i to značajan koeficijent korelacije pokazalo se da religioznost i autoritarnost ipak nisu snažno povezane, tj. ako je logično da pretpostavimo da će religiozni ljudi pokazivati viši stepen submisivnosti prema ovom tipu autoriteta i

obratno, to ne implicira i da su religiozniji uvek više autoritarni ili autoritarni uvek više religiozni. Iako je u zapadnom svetu to pravilo, kod nas su dugo zvanični autoriteti bili izrazito protivni religioznosti, koja je bila društveno neprihvaćena. Takvo stanje se značajno promenilo poslednjih godina ali niže korelacije u ovom istraživanju pokazuju da još postoje ostaci načina mišljenja, koji su verovatno i odgovorni za ove niže koeficijente korelacije.

Tabela 2: Interkorelacije među skalama submisivnosti prema pojedinim autoritetima:

	Otac	Majka	Šef	Direktor	Ekonom. stručnjak	Predsednik	Vojni stareš	Lekar	Učitelj	Patrijarh
Otac	1,00									
Majka	0,94	1,00								
Šef	0,59	0,60	1,00							
Direktor	0,54	0,57	0,93	1,00						
Ekonom. stručnjak	0,51	0,53	0,82	0,83	1,00					
Predsednik	0,51	0,53	0,73	0,74	0,70	1,00				
Vojni starešina	0,50	0,53	0,64	0,68	0,60	0,67	1,00			
Lekar	0,56	0,59	0,67	0,67	0,63	0,55	0,71	1,00		
Učitelj	0,57	0,59	0,66	0,67	0,62	0,53	0,69	0,90	1,00	
Patrijarh	0,41	0,44	0,41	0,41	0,43	0,28	0,40	0,60	0,63	1,00

Iz Tabele 2 možemo videti da je većina interkorelacija veoma visoka, tj. da oni koji pokazuju visok stepen submisivnosti prema jednom autoritetu obično to čine i prema ostalima i obratno. Više korelacije, koje ukazuju na gotovo identičan stepen submisivnosti zapažaju se kod oca i majke (0.94), učitelja i lekara (0.90), šefa, direktora, pa i ekonomskog stručnjaka, dok su korelacije sa submisivnošću prema patrijarhu nešto niže kao i u prethodnoj analizi.

Multipla regresiona analiza

Ukoliko bismo želeli da utvrdimo stepen varijanse autoritarnosti koji možemo objasniti submisivnošću prema raznim autoritetima, poslužićemo se multiplom regresijom.

Tabela 3: Multipla regresija – skala submisivnosti

	SDA	
	Multipla R	R kvadrat
submisivnost prema svim autoritetima	0.66	0.43

Podaci iz Tabele 3 govore da svi ispitivani odnosi submisivnosti objašnjavaju 43% varijanse SDA. Kako je ovo samo jedan element autoritarnosti, možemo biti potpuno zadovoljni dobijenim rezultatima.

Korelacije posebnih skala agresivnosti sa skorom na skali desničarske autoritarnosti

U okviru obavljenog istraživanja ispitivan je i stepen agresivnosti prema 14 različitih grupa koje se u našem društvu ili u njegovim pojedinim segmentima često smatraju stranim, tuđim, devijantnim i okrivljuju za mnogobrojne probleme i teškoće.

Za merenje agresivnosti prema svakoj pojedinoj grupi korišćene su identične skale, koje su se sastojale od 15 ajtema (tipa: Oni su pretnja za celo naše društvo i zato im treba stati na put), a sa kojima su ispitanici mogli da se slože, ne slože ili budu neodlučni. Ajtemi nisu merili neku potisnutu agresivnost već su bili veoma direktno i relativno oštro formulisani. Metrijske karakteristike svih pojedinačnih skala, pokazale su se kao dobre: pouzdanost izražena koeficijentom kronbahova alfa je veoma visoka i ujednačena (od 0.93 – 0.97), svi ajtemi se grupišu na jednom faktoru koji objašnjava visok procenat varijanse (od 53 – 68%) i prosečne interajtem korelacije su takođe relativno visoke (od 0.49 – 0.66).

Tabela 4: Korelacije autoritarnosti i agresivnosti

➤ homoseksualci	0.55
➤ feministkinje	0.51
➤ HIV pozitivni	0.50
➤ članovi sekti	0.42
➤ šverceri	0.36
➤ Amerikanci	0.36
➤ masoni	0.35
➤ Albanci	0.34
➤ Hrvati	0.34
➤ Muslimani-Bošnjaci	0.34
➤ prosjaci	0.34
➤ opozicionari	0.29
➤ Romi	0.19
➤ komunisti	0.09

Iz Tabele 4 vidimo da su korelacije agresivnosti prema pojedinim grupama u mnogo većem stepenu raznolike nego što je to bio slučaj kod submisivnosti. Veoma visoke korelacije su prema homoseksualcima, feministkinjama i zaraženima virusom side (od 0.50 - 0.55); tu bi mogla da spada i korelacija sa agresivnošću prema pripadnicima verskih sektu koja je nešto niža (0.42) zbog višeg stepena agresivnosti i kod manje autoritarnih. U nešto nižem stepenu su korelacije SDA sa raznim nacionalnim grupama sa kojima smo poslednjih godina bili u sukobu, kao i prema prošnjacima, švercerima, masonima (od 0.34 – 0.36). Značajno niži stepen korelacije, ali još uvek statistički značajan na nivou 0.01 je prema Romima 0.19. Kod nas tradicionalno nema otvorene agresivnosti prema Romima. Naša skala koja je merila takvu agresivnost pokazala je da je stepen takve agresivnosti veoma nizak kod nas. Međutim to ne znači da ne postoji jedna suptilnija odbojnost prema Romima u našem društvu: ljudi će se truditi da izbegnu da sednu pored njih u autobusu, da budu bliski prijatelji, i slično.

Na kraju jedan veoma zanimljiv i naizgled potpuno paradoksalan rezultat: desničarska autoritarnost ne korelira značajno sa agresivnošću prema komunistima?! U stvari, kada se uzmu u obzir shvatanje desničarske autoritarnosti i društveni kontekst u kome je istraživanje obavljeno poslednja dva znaka interpunkcije postaju suvišni. Altemejer, kako je već pomenuto desničarsko u psihološkom smislu povezuje sa pozitivnim odnosom prema onima na vlasti, bez obzira ko to bio. Dakle, kako je značajan deo establišmenta kod nas, bio percipiran kao komunistički normalno je i potpuno očekivano da oni koji su bliži i koji podržavaju taj establišment ne budu agresivniji prema njemu.

Tome u prilog govori i analiza agresivnosti prema komunistima kod simpatizera različitih političkih stranaka.

Tabela 5: Razlike u agresivnosti prema komunistima kod simpatizera različitih stranaka

stranke	SPS	SRS	SPO	DS	JUL	DSS	ostali	ukupno
Agresivnost prema komunistima	20.48	27.76	31.33	29.78	18.50	26.16	30.29	27.62
Skor na SDA	93.96	95.41	87.90	73.39	94.17	78.29	74.95	82.99

Dakle, može se videti da najniži stepen agresivnosti prema komunistima imaju pristalice SPS i JUL, koji pored pristalica SRS imaju ujedno i najviši stepen autoritarnosti. S druge strane najviši stepen agresivnosti prema komunistima pokazuju pristalice SPO koji pokazuju niži stepen autoritarnosti od prethodnih grupa i DS, koji pokazuju najniži stepen autoritarnosti.

Tabela 6: Interkorelacije agresivnosti prema raznim grupama

	Hom	Fem	HIV	Pros	Šver	Kom	Opo	Sekt	Rom	Alb	Hrv	Boš	Ame	Mas
Homoseks-uanci	1,00													
Feministkinje	0,92	1,00												
HIV pozitivni	0,85	0,83	1,00											
Prosjaci	0,64	0,63	0,69	1,00										
Šverceri	0,62	0,64	0,29	0,66	1,00									
Komunisti	0,33	0,36	0,35	0,31	0,41	1,00								
Opozicionari	0,51	0,53	0,52	0,57	0,48	0,40	1,00							
Članovi sekti	0,53	0,48	0,53	0,39	0,44	0,31	0,34	1,00						
Romi	0,35	0,34	0,35	0,40	0,29	0,23	0,44	0,23	1,00					
Albanci	0,40	0,36	0,42	0,37	0,36	0,26	0,44	0,50	0,40	1,00				
Hrvati	0,42	0,41	0,45	0,44	0,40	0,26	0,44	0,48	0,47	0,90	1,00			
Bošnjaci	0,42	0,41	0,44	0,41	0,36	0,25	0,43	0,49	0,47	0,91	0,96	1,00		
Amerikanci	0,39	0,37	0,40	0,38	0,37	0,18	0,46	0,50	0,36	0,88	0,83	0,84	1,00	
Masoni	0,48	0,46	0,44	0,40	0,43	0,27	0,46	0,61	0,35	0,69	0,69	0,69	0,71	1,00

I prethodna tabela interkorelacija daje uglavnom visoke koeficijente. Najviše interkorelacije su između homoseksualaca, feministkinja i hiv pozitivnih (0.83 – 0.92), kao i između nacionalnih grupa (0.83 – 0.96). Niže interkorelacije se zapažaju kod komunista (0.18 – 0.41), mada su sve do jedne statistički značajne.

I u slučaju autoritarne agresivnosti izvršena je multipla regresiona analiza :

Tabela 7: Multipla regresija – skala agresivnosti

	SDA	
	Multipla R	R kvadrat
agresivnost	0.60	0.36

Njeni rezultati pokazuju da je agresivnost prema svim ispitanim grupama odgovorna za 36% varijanse na SDA. Kao i u slučaju submisivnosti i ovde možemo biti zadovoljni jer je i agresivnost samo jedan element autoritarnog sindroma. Na ovom mestu provereno je još i koliko autoritarna submisivnost i agresivnost zajedno objašnjavaju varijanse SDA. Kuzmanović je na više mesta (npr. Kuzmanović 1984), pozivajući se na prva Fromova razmatranja ukazivao da je to osnova, odnosno su ovo neophodni elementi da bi se govorilo o autoritarnosti (dakle restriktivnije i od Altemejera).

Tabela 8: Multipla regresija – skala agresivnosti i submisivnosti

	SDA	
	Multipla R	R kvadrat
agresivnost i submisivnost	0.75	0.56

Dakle, iz Tabele 8 možemo videti da su ova dva elementa, barem u ovom istraživanju odgovorna za nešto više od polovine varijanse autoritarnosti. Pitanje je, da li druga polovina otpada na grešku merenja ili bi smo unekoliko povećali (i za koliko) procenat objašnjene varijanse ako bi smo ubacili još neke elemente kao što su recimo u Berklijskom istraživanju bili antiintraceptivnost, rigidnost i cinizam itd, ili kod Altemejera samo još konvencionalizam. O ovom poslednjem ćemo uskoro doznati.

Korelacije posebnih vidova konvencija i skora na skali desničarske autoritarnosti

Izvršena je i analiza stepena prihvatanja različitih društvenih konvencija i njihovog kovariranja sa merom autoritarnosti. Konvencije su podeljene u nekoliko grupa: na one koje veličaju državu i naciju (npr. Jedino se možemo spasti ako smo kao narod složni i jedinstveni), zatim konvencije o odnosima u porodici (npr. Za svaku osobu je prirodno i pravilno da misli da je njena porodica bolja od ostalih), koje se tiču običaja (npr. Kumstvo se ne odbija), o religioznosti (npr. Nema izgovora za one ljude koji ne slave krsnu slavu) i konačno konvencije o muško-ženskim odnosima (npr. Nije prirodno postaviti ženu u nadređen položaj muškarcu). Dobijeni rezultati su dati u Tabeli 9.

Tabela 9: Korelacije autoritarnosti i konvencionalizma

➤ konvencije koje veličaju državu i naciju	0.57
➤ konvencije o odnosima u porodici	0.56
➤ konvencije koje se tiču običaja	0.55
➤ konvencije o religioznosti	0.45
➤ k. o muško-ženskim odnosima i ulogama	0.41

Tako možemo videti iz Tabele 9 da prve tri grupe konvencija u visokom stepenu koreliraju sa skorom na skali desničarske autoritarnosti (0.55-0.57). Nešto niža je korelacija sa konvencijama vezanim za religioznost o čemu smo već diskutovali, dok je najmanja korelacija autoritarnosti sa konvencijama koje se tiču muško-ženskih odnosa i uloga koje su sve koncipirane tako da ukazuju na manja prava i

inferiornost žena. Kod prihvatanja ovih konvencija pojavila se i značajna razlika između skorova muških i ženskih ispitanika, gde su žene, kao što se i da očekivati, imale niže skorove.

Utvrđeno je i koliko varijanse na SDA može biti objašnjeno svim ispitivanim konvencijama:

Tabela 10: Multipla regresija – skala konvencionalizma

	SDA	
	Multipla R	R kvadrat
konvencionalizam	0.67	0.45

Dakle prihvatanje ili neprihvatanje društvenih konvencija odgovorno je za čak 45% varijanse autoritarnosti.

Na kraju su ispitane i preostale kombinacije tri elementa koja po Altemejeru čine autoritarnost:

Tabela 11: Multipla regresija – skala sva tri elementa autoritarnosti

	SDA	
	Multipla R	R kvadrat
agresivnost & konvencionalizam	0.72	0.52
	Multipla R	R kvadrat
submisivnost & konvencionalizam	0.74	0.55
	Multipla R	R kvadrat
agresivnost & submisivnost & konvencionalizam	0.78	0.61

Dakle uzmemo li po dva, od ova tri elementa dobijamo da oni uvek objašnjavaju oko polovine varijanse autoritarnosti, dok autoritarna submisivnost, autoritarna agresivnost i konvencionalizam zajedno objašnjavaju 61% varijanse desničarske autoritarnosti.

Zaključak

Kao što smo pokazali Altemejer je razvio jedan novi, drugačiji pristup u izučavanju autoritarnosti koji se od najpoznatijeg pristupa datog u studiji Autoritarna ličnost (Adorno, 1950) razlikuje kako po objašnjenju nastanka i razvoja autoritarnosti, tako i po sadržaju i po načinu merenja. Za razliku od devet crta ličnosti, koje po autorima Berklijskog istraživanja formiraju sindrom koji je povezan sa nekim stavovima (etnocentrizmom, antisemitizmom i političko-ekonomskom konzervativnošću), Altemejer autoritarnost definiše kao kovarijaciju tri klastera stavova – autoritarne submisivnosti, autoritarne agresivnosti i konvencionalizma. Ta tri klastera stavova imaju tri analogne crte ličnosti kod Berklijskih autora. Oni imaju, dakle, ista imena ali različit status. Očito je da su u pitanju različiti teorijski postulati, o kojima bi se mogla voditi posebna diskusija. Međutim nama je ovde bio cilj da proverimo da li i u kom stepenu jedan restriktivniji pristup može objasniti fenomen autoritarnosti, kao i da pokušamo da utvrdimo šta se konkretnije nalazi unutar tih elemenata – u ovom slučaju generalno definisanih klastera stavova, tj. da odgovorimo na pitanje koji su stavovi u tim klasterima važniji i bolje određuju opštiji pojam.

Dva, od tri elementa koji po Altemejeru određuju autoritarnost, autoritarna submisivnost i autoritarna agresivnost jesu izvesna osnova ovog fenomena i po mišljenju pionira u oblasti izučavanja autoritarnosti kao što su bili Rajh i From. Pored toga ovo je blisko i određenim laičkim poimanjima autoritarnih osoba, koje su ponizne prema onima iznad sebe, a okrutne prema onima kojima su nadređene, što je slika data i kod mnogih književnih likova. Međutim postavlja se pitanje uvođenja trećeg elementa, konvencionalizma, a ne nekog drugog, recimo antiintraceptivnosti. Gerda Lederer smatra da se mnogobrojne varijable Adorna i saradnika mogu podvesti pod tri Altemejerove, tj. mogu se posmatrati kao njihove posebne instance ili primene. Tako pod konvencionalizam, na neki način možemo podvesti dogmatizam, dok pomenutu antiintraceptivnost možemo smatrati primenom autoritarne agresivnosti prema samome sebi.

Empirijski podaci do kojih smo došli pokazuju sledeće. Kod klastera autoritarne submisivnosti najviše korelacije sa submisivnošću prema pojedinim autoritetima javile su se kod submisivnosti prema roditeljima (ocu i majci), vlastima (oličenim u predsedniku države) i autoritetima na poslu (šef i direktor). Korelacije submisivnosti prema ovim autoritetima i autoritarnosti su ujednačene i kreću se oko 0.50. Kao što je očekivano, nešto niže korelacije, oko 0.40, dobijene su kada je u pitanju submisivan odnos prema učitelju, lekaru ili ekonomskom stručnjaku, koji doduše i nisu autoriteti u pravom smislu. U vezi sa autoritarnom agresivnošću pokazalo se da je ona najviše povezana sa autoritarnošću kada su u pitanju marginalne društvene grupe, često percipirane i kao devijantne. Tako se korelacija između autoritarnosti i agresivnosti kreće oko 0.50 kada je u pitanju agresivnost prema homoseksualcima, feministkinjama, osobama zaraženim HIV virusom ili članovima verskih sekti. Niža korelacija dobijena je kod agresivnosti

prema pojedinim narodima sa kojima je naša država bila u konfliktu proteklih godina (oko 0.35), dok se pokazalo da je prema nekim grupama kao što su Romi, agresivnost autoritarnih osoba značajno manja. Ovde spada i naizgled paradoksalan podatak da korelacija između desničarske autoritarnosti i agresivnosti prema komunistima (dakle levičarima) nije statistički značajna. Međutim, već smo objasnili da desničarska autoritarnost kako ju je definisao Altemejer podrazumeva pozitivan odnos prema svakoj vlasti, a da je u trenutku ispitivanja vlast percipirana unekoliko kao komunistička. Što se tiče trećeg klastera stavova – konvencionalizma, pokazalo se da prihvatanje konvencija koje veličaju državu i naciju, i one koje su u vezi sa porodicom i običajima veoma visoko koreliraju sa autoritarnošću (preko 0.55), dok su neke specifičnije konvencije – u vezi sa religijskim shvatanjima i shvatanjima muško-ženskih odnosa i uloga takođe povezane sa autoritarnošću ali u nešto manjem stepenu (0.41-0.45).

U pogledu drugog postavljenog pitanja, o konstrukt validnosti same definicije desničarske autoritarnosti, odnosno doprinosu pojedinih sastavnih elemenata objašnjenju varijanse opšteg konstrukta pokazalo se da sama submisivnost jeste odgovorna za objašnjenje 43% varijanse agresivnosti. Dakle, iako je to visoka korelacija samo potčinjavanje autoritetima ne možemo izjednačiti sa autoritarnošću. Autoritarna agresivnost može objasniti 33%, a prihvatanje društvenih konvencija 45% varijanse autoritarnosti. Ukoliko u razmatranje uzmemo istovremeni doprinos po dva elementa onda se procenat varijanse unekoliko povećava, što pokazuje da različiti elementi imaju zasebne doprinose iako se delimično poklapaju. Tako submisivnost i agresivnost zajedno objašnjavaju 51% varijanse, agresivnost i konvencionalizam 52%, a submisivnost i konvencionalizam 55%. Najviše varijanse desničarske autoritarnosti možemo objasniti, naravno, ako imamo doprinos sva tri elementa i on iznosi 61%. Ostaje otvoreno pitanje da li bi smo i taj procenat mogli unekoliko povećati ako bi u definiciju autoritarnosti uvrstili još neki element i da li bi to povećanje bilo vredno proširenja definicije.

Reference

- Adorno, T. W, E. Frenkel-Brunswik, D. Levinson, and R. Sanford (1950) *The Authoritarian Personality*. New York: Harper and Row.
- Altemeyer, B. (1988) *Enemies of Freedom*. San Francisco: Jossey Bass.
- Altemeyer, B. (1996) *Authoritarian Specter*. Cambridge & London: Harvard University Press.
- Bandura, A. (1973) *Aggression: A Social Learning Analysis*. Englewood Cliffs, N.J. Prentice Hall.
- Bandura, A. (1977) *Social Learning Theory*. Englewood Cliffs, N.J. Prentice Hall.
- Eysenck, H.J. (1954) *The Psychology of Politics*. London: Routledge and Kegan Paul.

- Kuzmanović, B. (1987) *Problem motivacionih osnova samoupravljanja*, doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Odeljenje za psihologiju.
- Kuzmanović, B. (1995) Autoritarnost kao socijalnopsihološka karakteristika. Z. Golubović (red.): *Društveni karakter i društvene promene u svetlu nacionalnih sukoba*; Beograd: IF&DT i Filip Višnjić, 61-94.
- Meloan, J. (1991) The fortieth anniversary of "The Authoritarian personality": Is there new evidence to consider the authoritarian personality to be the backbone of "left" as well as "right wing" dictatorships? *Politics and the Individual*, 1, 119-127.
- Meloan, J. (1993) The F scale as a predictor of fascism: An overview of 40 years of authoritarianism research. In W.F. Stone et. al. (Eds.) *Strength and Weakness: The Authoritarian Personality Today* (pp.47-69) New York: Springer-Verlag.
- Meloan, J. A (1994) critical analysis of forty years of authoritarianism research. In R.Farner (Ed.), *Nationalism, ethnicity and identity: Cross national and comparative perspectives* (pp.127-165). New York: Transaction books.
- Meloan, J. van der Linden, G.& de Witte, H. (1996) A test of approaches of Adorno et al., Lederer and Altemeyer of authoritarianism in Belgian Flanders. A research note; *Political Psychology*, 17, 643-656.
- Oberg, J. (1999) NATO Psychological Projection. *Transnational Foundation Newsletter*.
- Piaget, J. (1965) *The Moral Judgment of the Child*. New York: Free Press.
- Raden, D. (1999) Is Anti-Semitism Currently Part of an Authoritarian Attitude Syndrome? *Political Psychology* pp.323-343, No 2.
- Rokeach, M. (1960) *The Open and Closed Mind: Investigations into the Nature of Belief Systems and Personality Systems*. New York: Basic Books.
- Rot, N. i N. (1973) *Havelka Nacionalna vezanost i vrednosti kod srednjoškolske omladine*. Beograd: Institut za psihologiju i Institut društvenih nauka.
- Samelson, F. (1986) Authoritarianism from Berlin to Berkeley: On Social Psychology and History. *Journal of Social Issues*, 42,1,191-208.
- Stone, W. F. (1993) Psychodynamics, Cognitive Functioning, or Group Orientation: Research and Theory in the 1980s; in Stone, W. F., G. Lederer and R. Christie (Eds.), *Strength and Weakness: The Authoritarian Personality Today*, New York: Springer-Verlag.
- Vujaklija, M. (1980) *Leksikon stranih reči i izraza*. Beograd: Prosveta.
- Weiss, H. (1999) On the present-day significance of the concept of the "Authoritarian Personality": Z.Enyedi and F. Eros *Authoritarianism and Prejudice. Central European Perspectives*; Budapest: Osiris.

Specification of Elements of Authoritarianism in Bob Altemeyer's Model

NEBOJŠA PETROVIĆ

The paper illustrates the basics of the model of rightist authoritarianism developed by Bob Altemeyer. He defines the rightist authoritarianism as a co-variation of three clusters of attitudes in a person: authoritarian submissiveness, authoritarian aggressiveness and conventionalism. The phrase "rightist" has no political or economic connotation, but the author links it to the current, established authorities.

As opposed from Berkley's theory, Altemeyer fails to find explanation of the origin of authoritarianism and correlation of the stated clusters in psychodynamic theory. Instead, he finds it in a social learning theory.

The empirical part included specification of three elements that compose authoritarianism. The sample was made of 316 subjects, both sexes, various occupations and ages. The results have shown that the three clusters of attitudes explain a high percentage of variance of the scale in general and that correlations of the scale and individual measures of submissiveness, aggressiveness and conventionalism are mainly relatively high.

Key words: authoritarianism, submissiveness, aggressiveness and conventionalism.

Спецификация элементов авторитарности в модели Боба Альтемейера

НЕБОЙША ПЕТРОВИЧ

В данной работе приводятся основные положения модели авторитарности правых, которую разработал Боб Альтемейер. Под "авторитарности правых" подразумевается ковариация трех кластеров отношений: авторитарная субмиссивность, авторитарная агрессивность и конвенционализм. Понятие "правые" не имеет политического или экономического оттенка в значении, а относится к уже существующим авторитетам. В отличие от теории Беркли, Альтемейер находит предпосылки возникновения и становления авторитарности и связь приведенных кластеров отношений не в психодинамизме, а в теории социального учения. Эмпирическая часть включает спецификацию трех элементов, составляющих авторитарность. Исследование проведено на примере 316 испытуемых разного пола, возраста, профессии. Полученные результаты показывают что с применением лишь трех кластеров отношений объясняется большой процент вариантов шкалы в целом, и что корреляции шкалы и отдельных измерений субмиссии, агрессивности и конвенционализма в основном сравнительно высокие.

Ключевые слова: авторитарность, субмиссия, агрессивность, конвенционализм.